

פרק ג: חינוך

חינוך והשכלה הם הכלי החשוב ביותר לצמצום פערים חברתיים וכלכליים ולהגברת השוויון. כדברי הכלכלן עמנואל שרון: "קיים קשר ברור בין השכלה לבין כושר השתכרות... השקעה בחינוך, ובייחוד בחינוך יסודי ותיכון, היא פעולה להקטנת אי-שוויון עתידי."¹⁶⁷ מכאן, שכאשר כלי זה ניתן באופן בלתי-שוויוני התוצאה היא הגברת אי-השוויון בחברה.

בישראל קיימים פערים עמוקים ורחבים בהישגים החינוכיים, בין קבוצות שונות בחברה. פערים אלה הם תוצאה של אי-שוויון בנקודת המוצא, מצד אחד, ושל אפליה בהקצאת משאבים, מצד שני. במשך השנים עשתה המדינה מאמצים לפעול לתיקון אי-השוויון בנקודת המוצא, בהצלחה חלקית. האפליה בהקצאת משאבים – בעיקר ביחס לחינוך הערבי – נמשכה לאורך כל שנות המדינה והנתונים שנביא בהמשך פרק זה מלמדים שעדיין לא באה אל קיצה.

הקצאה שוויונית של משאבים לקבוצות השונות אינה מספקת על מנת להגיע לשוויון, משום שהשוויון שאנו שואפים אליו (ראו: הזכות לשוויון – הלכה ומעשה) הוא השוויון בתוצאות, ובהקשר זה – בהישגים החינוכיים. גישה זו מחייבת העדפה מתקנת והקצאת-יתר של משאבים לקבוצות תלמידים שנקודת המוצא שלהם נחותה. "מצב של שוויון יתקיים," לדברי החוקרים אדלר ובלס, "כאשר כל קבוצת תלמידים תקבל משאבים חינוכיים בכמות המאפשרת לה להגיע להישגים חינוכיים ממוצעים, הדומים לאלה של קבוצת ההתייחסות בכל אוכלוסייה נתונה."¹⁶⁸

גישה זו אולי אומצה ברמה ההצהרתית אך לא קיבלה ביטוי מספיק בפועל. פעולה בלתי-מספקת של המדינה, כמוה כהזמנה להיווצרות "חינוך אפור". הורים בעלי אמצעים רוכשים מכיסם את שירותי החינוך שהמדינה אינה מספקת והפערים הולכים ומעמיקים.

לפי בדיקה של מרכז אדוה, כשליש מבתי הספר נהנים מ"חינוך אפור" (שיעורי העשרה, הארכת יום הלימודים, פעילות חברתית ועוד) שמיוונו בא מכיסיהם של הורים אמידים ומתקציביהן של הרשויות המקומיות המבוססות, בעוד ששני-השלישים האחרים – רובם ככולם ביישובים ערביים, בשכונות מצוקה ובעיירות פיתוח – נאלצים לפעול במסגרת התקציב המצומצם שהם מקבלים ממשרד החינוך,

¹⁶⁷ עמנואל שרון, "אי-שוויון כלכלי", בתוך: יעקב קופ, "הקצאת משאבים לשירותים חברתיים 1996", המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 86.

¹⁶⁸ חיים אדלר ונחום בלס, "אי-השוויון בחינוך בישראל", בתוך: יעקב קופ, "הקצאת משאבים לשירותים חברתיים 1996", המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 121.

ללא תמיכת הורים וללא סיוע הרשות המקומית.¹⁶⁹ לא מפתיע לגלות שבוגרי בתי הספר המשתייכים לשליש הראשון מסיימים את הלימודים כשבידם תעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בעוד שבוגרי בתי הספר שמשאביהם דלים מחזיקים – אם בכלל – בתעודת בגרות שאינה עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות.¹⁷⁰

ניתן להצביע על מגמה של צמצום אי-השוויון בחינוך בישראל בשני מדדים: שיעור ההשתתפות בלימודים ושיעור הזכאים לתעודת בגרות. אך קצב הצמצום הוא איטי, היקפו בלתי-מספק, וסגירת הפערים אינה נראית לעין. כאשר בוחנים את המגמות לאורך שנים ועשרות שנים, מתקבל רושם של מירוץ במעלה המדרגות היורדות¹⁷¹: עד שמצליחים לשפר את ההישגים ולעבור את הכף, מתברר שהרף עלה בינתיים. תחילה היה היעד השלמת הלימודים בבית הספר התיכון, אחר-כך הוא עמד על תעודת הבגרות, כיום לתעודת בגרות בפני עצמה יש ערך לא-רב, והרף עלה לתעודת בגרות איכותית, המאפשרת קבלה לאוניברסיטאות.

הדין הבינלאומי

הזכות לשוויון בחינוך מעוגנת בשתי אמנות בינלאומיות שישראל חתמה עליהן, אישרה אותן ומחויבת לישמן. בסעיף 13 באמנת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, ובסעיף 28 באמנה לזכויות הילד, נקבעה הזכות של כל ילדה וילד לקבל חינוך. סעיף 2 בשתי האמנות קובע כי כל הזכויות המנויות באמנה יינתנו ללא אפליה.

הדין בישראל

על כל רשות ציבורית חל איסור אפליה מכוח עקרון השוויון הכללי. איסור זה חל גם בתחום החינוך. החוק בישראל מתייחס במפורש לאיסור על אפליה מטעמים עדתיים¹⁷² ואפליה בין מועמדים בקבלה ללימודים גבוהים.¹⁷³

בכמה וכמה פסקי דין התייחס בית המשפט העליון לזכות לשוויון בחינוך ופסל אפליה בחינוך על רקע השתייכות קבוצתית. במקרים אחרים, עצם הגשת העתירה הביאה למפנה ולהפסקת האפליה מבלי שניתן פסק דין.

¹⁶⁹ שלמה סבירסקי, "הערות מרכז אדוה להצעת תקציב המדינה לשנת 2000", מרכז אדוה (25.10.99), עמ' 5.

¹⁷⁰ שם, לפי נתוני משרד החינוך על בחינות הבגרות לשנת 1998.

¹⁷¹ הדימוי לקוח מכתרת מאמרו של גדי יציב, "במעלה המדרגות היורדות", שהתפרסם בקובץ: "הדברים בשפת ליבס", אדם מוציאים לאור, תל אביב (1986).

¹⁷² חוק לימוד חובה, תשי"ט - 1949 סעיף 3.ב. אוסר על אפליה בכל הנוגע לרישום תלמידים וקבלתם; קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך וקביעת תוכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך.

¹⁷³ כללי המועצה להשכלה גבוהה (הכרה במוסדות) התשכ"ד-1964.

אחד מפסקי הדין החוקתיים המפורסמים ביותר של בית המשפט העליון בארצות הברית עסק בשאלה האם מדיניות של הפרדה בין ילדים מקבוצות שונות, יכולה להיחשב כמדיניות שוויונית, בהקשר של מדיניות הפרדה בין ילדים לבנים ושחורים למוסדות שונים: "האם הפרדה בין ילדים בבתי ספר ציבוריים, על בסיס השתייכותם הגזעית בלבד, אף שהמתקנים עשויים להיות שווים, שוללת מילדי קבוצת המיעוט את הזכות לשוויון הזדמנויות חינוכיות? " בית המשפט קבע שהתשובה לשאלה זו חיובית וקבע: "בתחום החינוך אין מקום לדוקטרינה של "נפרד אך שווה". מתקני חינוך נפרדים הם בהכרח בלתי-שוויוניים."¹⁷⁴

1. אפליה על רקע מוצא עדתי

בשנת 1991 פסל בג"צ נוהל לפיו לא התקבלו ילדים ממוצא מזרחי לגן הילדים של בית הספר תלמוד תורה "רבי עקיבא" אשר בבני-ברק, אלא רק לכיתות גן המיועדות לילדים מזרחים בלבד. בג"צ פסל את הנוהל בהיותו אפליה. כדברי נשיא בית המשפט העליון (דאז) השופט מאיר שמגר: "כל אפליה וכל קביעת מכסות על יסוד השייך העדתי של הילדים כמתואר בעתירה, היא בלתי נסבלת ואף בלתי חוקית."¹⁷⁵ בעקבות פסק-דין זה תוקן חוק לימוד חובה ונקבע בו איסור אפליה מטעמים עדתיים (ראו לעיל).¹⁷⁶

בשנת 1995 הגישה האגודה לזכויות האזרח בישראל עתירה נגד משרד החינוך בעניין אפליה בקבלה לבית ספר חרדי ביישוב תפרח. בית הספר סירב לרשום ילדים ספרדים מאופקים ופתח עבורם שלוחה נפרדת, בעוד שילדים אשכנזים מאופקים התקבלו לבית הספר בתפרח. בעקבות הגשת העתירה פתח בית הספר את שעריו לילדים ספרדים.¹⁷⁷

2. אפליה על רקע לאום

בשנת 1997 הגישה האגודה לזכויות האזרח עתירה בשם ילד ערבי מיפו, שעיריית תל-אביב סירבה לרשום אותו לגן ילדים ששפת הלימוד בו עברית. במהלך הדיונים בעתירה ובהמלצת בית המשפט שינתה העירייה את מדיניותה והצהירה כי "לכל ילד ללא קשר למוצאו האתני תינתן הזכות להירשם לגן ממלכתי דובר עברית או לגן ממלכתי דובר ערבית, המצויים באזור מגוריו, או לגן ממלכתי דו לשוני, שהינו גן על-אזורי."¹⁷⁸

בשנת 1986 דן בג"צ בעתירה בעניין בית ספר באזור העיר העתיקה ברמלה, שבו גרים יהודים וערבים גם יחד, אך בתי הספר נפרדים. לאחר שחלק מהמבנה של בית הספר הערבי נהרס, החליטו ראש עיריית

¹⁷⁴ Brown vs. Board of Education of Topeka. 347 U.S. 483 [1954], p.493, 495.

¹⁷⁵ בג"צ 4007/90, משה בוכניק ואח'י נגד שר החינוך והתרבות. תקדין עליון, כרך 91 (1), עמ' 98.

¹⁷⁶ פסק דין של בג"צ משנת 1994 דחה עתירה של נערה מוסלמית שלא התקבלה לבית ספר נוצרי בנצרת משום שעמדה על זכותה לבוא לבית הספר כשהיא חובשת כיסוי ראש כמצוות הדת המוסלמית. פסק הדין עסק בשאלה אם חופש הדת חל בבית ספר דתי פרטי, שאינו מוסד חינוך רשמי והשיב לשאלה זו בשלילה. בנימוקיו ציין השופט ברק כי "בית ספר זה אינו מפר את עקרון השוויון, אם הוא מסרב לקבל תלמידים שאינם בני העדה". בג"צ 4298/93, מונה ג'בארין נגד שר החינוך ואח'י. פ"ד מח (5), עמ' 201/202.

¹⁷⁷ בג"צ 5407/95, בנימיני נגד שר החינוך והספורט, תקדין עליון, כרך 95 (4), עמ' 221.

רמלה ומשרד החינוך להעביר את כל התלמידים הערביים לבית ספר ביאליק המצוי בשכונה ולהעביר את תלמידי היהודיים של בית ספר זה לבית ספר יהודי קרוב. אלא שמועצת עיריית רמלה התנגדה להסדר זה, בטענה שקיים חשש לבעיות בטחוניות אשר יתעוררו בשל כך שתלמידים ערביים לומדים באזור יהודי, ליד בתי כנסת יהודיים. המועצה טענה שהסמכות למסור את בית הספר היא סמכותה של המועצה, וכי שיקוליה שלה שלא למסור את בית הספר, הם שיקולים סבירים. בג"צ קבע, כי הסמכות בעניין זה נתונה לראש העירייה, והורה למסור את בניין בית הספר ביאליק ברמלה לרשות בית הספר הממלכתי הערבי ברמלה, כדי שישמש את מוריו ותלמידיו ללימודים.¹⁷⁹

בשנת 1997 הגיש ארגון עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, עתירה נגד משרד החינוך בעניין אפליית בתי הספר הערבים בתוכניות הרווחה החינוכיות של משרד החינוך. התוכניות החינוכיות של אגף שירותי חינוך ורווחה במשרד החינוך נועדו לספק העשרה ולהתמודד עם מצוקות שונות של האוכלוסיות החלשות בישראל. למרות המצב החברתי-כלכלי הקשה ביישובים ערבים, סירב משרד החינוך להפעיל ביישובים אלה את התוכניות, בטענה שעל פי החלטת ממשלה משנת השבעים תוכניות אלו מיועדות לתלמידים שעלו מארצות ערב בלבד. בעקבות הגשת העתירה החל משרד החינוך להכניס באופן הדרגתי, את תוכניות אגף שח"ר לבתי-ספר ערביים.

3. אפליה על רקע מוגבלות

בשנת 1996 נתן בג"צ פסק דין בעניין אפליית ילד נכה בנגישות לבית הספר ובתוכו. בפסק הדין התייחס נשיא בית המשפט העליון, השופט אהרן ברק, לתכליתם של דיני התכנון ובנייה והבהיר את הזיקה בין תכליתה של החקיקה לבין הזכות לשוויון: "מטרת החקיקה היא לאפשר נגישות הנכה לשירותים במקומות ציבוריים, כגון בתי ספר. במקומות אלה מצוי הנכה כאזרח, כתושב, כתלמיד. כדי שהוא יוכל להפיק את מלוא התועלת ממקומות אלה - כמו האזרח, התושב והתלמיד שאינו נכה - יש לאפשר לו נגישות לחדרי השירותים, שאם לא כן ייפגע כבודו, ייפגע שוויון ההזדמנות שלו, וייפגע שילובו בחיי החברה."

בהמשך מדגיש השופט ברק שלהבטחת הזכות לשוויון יש השלכות תקציביות: "הבטחת שוויון ההזדמנויות לנכה עולה כסף. חברה האמונה על ברכי כבוד האדם, החירות והשוויון מוכנה לשלם את המחיר הנדרש. [...] החקיקה אינה מעמידה דרישות מקסימליסטיות. היא דורשת דרישות מינימום. לא נדרשת נגישות של התלמיד הנכה לכל קומה וקומה. [...] מטרת ההוראה הינה לאפשר לילד הנכה להשתלב בבית הספר ככל ילד אחר, להבטיח בכך את כבודו ולאפשר לו שוויון ההזדמנויות בחינוך."¹⁸⁰

178 בג"צ 4091/96 אבן-שמיס נגד עיריית תל אביב-יפו ואח'. לא פורסם. ניתן 15.7.97.
179 בג"צ 754/86 וחידי ואח' נגד' שר החינוך ואח'. פ"ד, כרך מ (4), עמ' 801/802.
180 בג"צ 7081/93 בוצר נגד מועצה מקומית "מכבים-רעות", תקדין עליון, כרך 96 (1), עמ' 2-821.

אי-שוויון בחינוך על רקע לאום

הילדים הערבים נתונים לאפליה ממושכת ובמשך שנים רבות קופחו באופן שיטתי בכל הנוגע להקצאת משאבים לחינוך. מדינת ישראל הכירה בעובדה זו בדו"ח שהגישה בשנת 1997 לוועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות.¹⁸¹

שלוש ועדות מקצועיות הגישו למשרד החינוך תוכניות-חומש, שנועדו לצמצם את הפערים בין המגזר היהודי לערבי, לרבות בניית כיתות, תוספת תקנים, הכשרת כוח אדם, כתיבת תוכניות לימוד עדכניות ועוד. בתקופת כהונתו של השר הקודם, יצחק לוי, נתקל יישום תוכניות החומש בקשיים תקציביים. שר החינוך החדש הצהיר כי בכוונתו להגדיל באופן משמעותי את הקצאת המשאבים לחינוך הערבי. לדבריו בתקציב אגף שחי"ר, הגיל הרך, שעות טיפוח, חינוך על-יסודי, שיקום שכונות ועוד – יהיה חלקו של החינוך הערבי 25% (לעומת חלקו באוכלוסייה שהוא כ-18%).¹⁸²

הנתונים שיפורטו להלן מעידים על שיפור משמעותי ועל מגמה של צמצום הפערים בין יהודים לערבים הן מבחינת הקצאת משאבים והן מבחינת ההישגים החינוכיים. אולם עדיין יש פערים גדולים בשיעורי הזכאות לתעודת בגרות ובשיעורי ההשתתפות בחינוך הגבוה, וגם כיום הקצאת השירותים לחינוך העברי עולה על הקצאת השירותים לחינוך הערבי, קיימים פערים בטיב שירותי החינוך הערבי - תלמידים בחינוך הערבי לומדים בכיתות צפופות יותר וזוכים בפחות שעות לימוד - לעומת העברי.¹⁸³

היבט חשוב של האפליה בחינוך, שלא נרחיב עליו כאן, נוגע למעמדו של החינוך הערבי ולתכניו: מערכת החינוך היא גורם מרכזי בעיצוב אישיותו התרבותית של הדור הצעיר, ולהנחלת הערכים הלאומיים והחברתיים. מן הראוי אפוא שמערכת החינוך למיעוט הערבי תיהנה ממעמד אוטונומי ותנהג על ידי הנהגה חינוכית-מקצועית ערבית, באופן שיאפשר למיעוט הערבי לשלוט בעיצוב זהותו הלאומית ובהתפתחותה, לרבות באופן העברתה לדור הצעיר, כפי שהדבר נעשה, למשל, בחינוך הממלכתי-דתי בישראל. במתכונת הנוכחית מערכת החינוך הערבית אינה נהנית ממעמד אוטונומי. על החינוך הערבי בישראל מופקד אגף החינוך הערבי במשרד החינוך, והוא חלק מהחינוך הכללי, הנקבע בעיקרו על ידי יהודים, כאשר לרשויות המקומיות מוקנית סמכויות טכניות בלבד. העדר העצמאות לחינוך הערבי ניכר בתוכניות הלימודים של החינוך הערבי, שלא ניתן בהן ביטוי של ממש ליחוד התרבותי והלאומי של המיעוט הערבי בישראל.¹⁸⁴

¹⁸¹ Combined Initial and Second Report of the State of Israel Concerning the Implementation of the United Nations Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) 1997.p. 192.

¹⁸² השר שריד אמר זאת בדיון בוועדת החינוך של הכנסת, ב-4.10.99 (לפי הודעה לעיתונות שהוציאה מזכירות הוועדה).

¹⁸³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "חינוך ומשאבי חינוך בישראל 1996-1999". הודעה לעיתונות 26.7.99.
¹⁸⁴ להרחבה ראו: מאגיד אלחאגי "חינוך בקרב הערבים בישראל, שליטה ושינוי חברתי", הוצאת מאגנס ומכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות (תשנ"ו).

1. השכלת מורים

חלה התקדמות ניכרת בהשכלת המורים הערבים. חוסלה כמעט לחלוטין תופעת המורים הבלתי מוסמכים במגזר הערבי (מ-51% בשנות השבעים ל-7% בשנת 1992) וגדל שיעור המורים האקדמאים, אולם התרחב הפער בינם לבין המגזר היהודי שכן שיעור המורים בעלי תואר אקדמי במגזר היהודי גדל במידה רבה יותר. בין השנים 1993 ל-1998 נרשם גידול של כ-36% באחוז המורים בעלי השכלה אקדמית במערכת החינוך: במגזר העברי הגיע אחוז המורים האקדמאים ל-58% לערך בשנת 1998, בהשוואה ל-42% בקירוב בשנת 1993 - גידול של כ-38%. בהשוואה לכך, במגזר הערבי הגיע אחוז המורים האקדמאים ל-39% לערך בהשוואה ל-31% בשנת 1993 - גידול של כ-26%.

אחוז המורים האקדמאים (1998) ¹⁸⁵		
	חינוך עברי	חינוך ערבי
חינוך יסודי	44%	24%
חינוך על-יסודי	73%	62%

2. שעות הוראה

עדיין קיים פער במספר שעות ההוראה בין המגזר היהודי לערבי, אף שהוא צומצם מאז תחילת שנות השמונים. מגמת הצמצום ניכרת במיוחד בחינוך התיכון - בשל גידול מהיר בשעות הלימוד השבועיות, לכיתת תיכון בחינוך הערבי (מ-47.3 בשנת 1990 ל-53.9 בשנת 1996), לעומת יציבות בחינוך הערבי (58.3 שעות שבועיות).

נרשם צמצום מהיר במספר התלמידים הממוצע למורה בחינוך התיכון הערבי (מ-16.5 בשנת 1990 ל-13.9 בשנת 1996) לעומת יציבות יחסית בחינוך התיכון הערבי (מ-11.6 ל-11.3 תלמידים בממוצע למורה).

3. צפיפות תלמידים בכיתות

הפער הולם ומצטמצם. אלא שהצמצום נובע לא מהפחתת הצפיפות במגזר הערבי אלא מהגדלתה במגזר העברי. במגזר הערבי יציבה - כ-31 תלמידים בממוצע בכיתה. במגזר היהודי עלתה הצפיפות מ-25.8 תלמידים לכיתה ב-1980 ל-27.6 לכיתה ב-1994.

4. שירותי רווחה חינוכיים

רמתם של מוסדות החינוך מושפעת ממצבה הסוציו-אקונומי של החברה בה קיימים מוסדות אלו. נתונים ומחקרים רבים מעידים, כי הישובים הערבים נמצאים בתחתית סולם המדד החברתי-כלכלי בישראל. על כן, לא מקרי שמערכת החינוך הערבית אף היא ממוקמת בתחתית מערכת החינוך הישראלית.

¹⁸⁴ לפי סקר שערכה חלשכה המרכזית לסטטיסטיקה במהלך 1998 לגבי כלל המורים בחינוך היסודי, בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות במגזר העברי והערבי. הודעה לעיתונות 4.5.99 98/99.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עורכת דירוג של הרשויות ומחלקת את היישובים לעשר קבוצות המקומיות לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בהם. כל היישובים הערבים (למעט ישוב אחד) מצויים בחמשת הקבוצות שבתחתית הדירוג, בשתי הקבוצות הנמוכות ביותר הערבים הם רוב. על אף מצב זה, לא נכללו עד לאחרונה יישובים ערביים בתוכניות הרווחה החינוכיות של האגף לשירותי חינוך ורווחה במשרד החינוך, המטפל בקידום האוכלוסיות החלשות בישראל. בשנים האחרונות הוחל בהכנסה הדרגתית של תוכניות אגף שחי"ר לבתי-ספר ערביים, וזאת רק לאחר שארגון עדאלה (המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל) עתר לבג"צ נגד אפליית התלמידים הערבים בתוכניות אלו. כאמור לעיל, שר החינוך הצהיר על מדיניות של הקצאת-יתר לחינוך הערבי באגף שחי"ר ויש לקוות כי מדיניות זו תביא לסגירת הפער.

5. שיעור ההשתתפות בלימודים

אחוז הנערות והנערים (גילאי 14-17) הלומדים בחינוך העל-יסודי נמוך באופן משמעותי בחינוך הערבי לעומת החינוך היהודי. עם זאת, קיימת מגמה עקבית של צמצום הפערים הללו.

בנים		בנות		
חינוך ערבי	חינוך עברי	חינוך ערבי	חינוך עברי	
66.4%	85.5%	58.9%	95.7%	1990
67.5%	93.4%	72.2%	99.8%	1996

בין השנים 1996-1990 חל גידול ניכר בשיעור ההשתתפות בלימודים על-יסודיים בקרב בנות ערביות. גידול זה תרם לצמצום הפער בין לבין בנות בחינוך העברי. לעומת זאת, הפער בין בנים בשני המגזרים התרחב באותה תקופה: בקרב בנים בחינוך הערבי היתה עלייה קטנה בלבד בשיעור התלמידים בעוד שבחינוך העברי חלה עלייה ניכרת.¹⁸⁶

6. נשירה מבית הספר זכאות לתעודת בגרות

שיעור הנשירה בקרב התלמידים הערבים גבוה ביותר ועולה בהרבה על שיעור הנשירה בקרב בני גילם היהודים. אחוז הנושרים הממוצע בחינוך הערבי מגיע ל-10.7% לעומת 6.5% בחינוך העברי. יש לציין כי אחוז הנושרים בקרב בנים כפול מזה שבקרב הבנות (14% לעומת 7.3% בהתאמה).

בסיכון גבוה לנשירה נמצאים גם תלמידים שלאביהם יש השכלה נמוכה: אחוז הנשירה בקרב תלמידים ערבים שיש לאביהם עד 8 שנות לימוד (המונים כמחצית מתלמידי כיתות ט' -י"א), הוא פי ארבעה מזה שבקרב תלמידים שלאביהם השכלה גבוהה (13 שנות לימוד או יותר).¹⁸⁷

חרף מצוקת הנשירה בבתי הספר הערביים, חלקם בשירותים למניעת נשירה קטן מזה של היהודים:

- קצין ביקור סדיר פועל ב-61% מבתי הספר בחינוך העברי, לעומת 53% בחינוך הערבי.
- עובד קידום נוער מועסק ב-25% מבתי הספר העבריים לעומת 21% מבתי הספר הערביים.

¹⁸⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "חינוך ומשאבי חינוך בישראל 1996-1990". הודעה לעיתונות 164/99 26.7.99.
¹⁸⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "סקר התמדה בלימודים ונשירה של תלמידי בתי הספר העל-יסודיים תשמי"ז - תשנ"ו". הודעה לעיתונות 60/99 17.3.99.

- פער גדול במיוחד קיים לגבי שירותי ייעוץ פסיכולוגי (השכיחים יותר בבתי-ספר שביישובים באשכול השביעי והשמיני לפי המדד החברתי-כלכלי) שפעלו ב-66% מבתי הספר בחינוך העברי לעומת כ-35% מבתי הספר בחינוך הערבי.¹⁸⁸

7. זכאות לתעודת בגרות

חל גידול מרשים בשיעור הזכאים לתעודת בגרות אך נשמר פער גדול בין יהודים לערבים: לעומת 45% מקבלי תעודת הבגרות בקרב התלמידים היהודים, שיעור הערבים הזכאים לתעודת בגרות עמד בשנת 1996 על 23%. נתון זה אינו כולל את הבדואים שבקרבם שיעור מקבלי תעודת הבגרות הוא כ-5.9% בלבד.

8. חינוך אפור

החינוך האפור הוא כינוי לשירותי חינוך והשכלה שאינם חלק משירותי החינוך הסטנדרטיים הניתנים בחינם לכלל האוכלוסייה, כגון: חוגי העשרה, שיעורי עזר, רכישת ספרים, עיתונים ואבזורי לימוד. צריכת שירותי חינוך בתשלום על ידי משפחות יהודיות עולה על זו של משפחות ערביות. למרות שבמשפחות יהודיות מספר הילדים נמוך ביחס למספר הילדים במשפחות ערביות, מוציאות משפחות יהודיות מדי חודש פי שניים על שירותי חינוך בתשלום.¹⁸⁹

הוצאה חודשית ממוצעת לחינוך למשק בית (1997)

לא-יהודים	יהודים	
149	361	שיעורי עזר וקורסי העשרה
51	80	עיתונים, ספרים ואבזורי לימוד
200	441	סך-הכל

9. מצב החינוך ביישובי הבדואים

בתוך מערכת החינוך הערבית, מצבה של מערכת החינוך המשרתת את האוכלוסייה הערבית הבדואית בנגב הוא הקשה ביותר, וניכרות בו היטב התוצאות של הזנחה רבת-שנים ומדיניות מפלה. חמור במיוחד הוא מצב החינוך לילדים המתגוררים בישובים הבלתי-מוכרים.

9.א. מחסור במוסדות חינוך ביישובים לא-מוכרים

בשל המדיניות הלא רשמית של ממשלות ישראל שלא לבנות מוסדות חינוך ביישובי הבדווים הלא מוכרים בנגב, וכך נאלצים מאות ילדים ללכת ברגל מדי יום מהלך קילומטרים אחדים עד לנקודת איסוף להסעה לבית הספר ולנסוע לפעמים עוד עשרות ק"מ בכל כיוון, מדי יום, כדי להגיע לבית ספרם. ריחוק בתי-הספר הוא אחד הגורמים לאחוזי הנשירה הגבוהים, במיוחד של בנות, שמשפחות נרתעות מטעמי מסורת לשלוח אותן לבתי ספר מרוחקים ככל שהן מתבגרות.¹⁹⁰ משרד החינוך

¹⁸⁸ מתוך: "סקר שירותי חינוך ורווחה, בתי ספר תיכוניים חינוך עברי וערבי" פרסום מס' 1101 בסדרת הפרסומים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הסקר נערך בשנת הלימודים תשמ"ו (1995/96) והשתתפו בו כ-600 בתי ספר תיכוניים מהחינוך העברי והערבי, בהם למדו 264 אלף תלמידים. בסקר נחקרו מבחר שירותי ייעוץ וטיפול אישי הניתנים על ידי מערכת החינוך לתלמידי בתי"ס התיכוניים, תוכניות ושיטות הוראה, תוכניות תומכות לתגבור לימודי ושירותי חינוך ותרבות בלתי פורמליים. ראו: הודעה לעיתונות 151/99, 6.7.99.

¹⁸⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "חינוך ומשאבי חינוך בישראל 1990-1996", הודעה לעיתונות 164/99, 26.7.99.
¹⁹⁰ כתוצאה מתפיסות תרבותיות בדבר מעמד האשה, אין מאפשרים לנשים לצאת את הישוב לצורך לימודים או עבודה, ובנות מעטות ממשיכות ללימודים על-תיכוניים. בשל המגבלה התרבותית על יציאת בנות מהישוב, ככל שגילן עולה, המדיניות להמעיט בהקמת בתי ספר בישובים הלא-מוכרים, ולא להקים כתות גבוהות בכלל בישובים

ורשויות החינוך המקומיות האחראיות מפריס את חובותיהם לפי חוקי החינוך, בדבר פתיחת מוסדות חינוך בהתאם למספר התלמידים ודאגה להסדרי הסעה נאותים.

בשטח המועצה האזורית רמת נגב חיים אלפי אזרחים בדואים, בהם מאות ילדים בגיל חינוך חובה, בשני ריכוזים: האחד ליד קיבוץ רתמים ("הקבוצה הצפונית"), והשני בין שדה בוקר למצפה רמון ("הקבוצה הדרומית").

לפי החוק¹⁹¹ חייבת המועצה האזורית רמת נגב, כרשות מקומית שבתחומה מתגוררים ילדים אלה, לפתוח בתי-ספר ששפת הלימוד בו תואמת את זו של התלמידים¹⁹² ו/או כיתות רב-גיליות¹⁹³ בתחומי המועצה ולקבוע אזורי רישום כך שהמרחק בין מקום המגורים לבית הספר לא יעלה על 2 ק"מ, או לפחות לדאוג להסדרי תחבורה נאותים.¹⁹⁴ וכן להבטיח רישום ופיקוח על רישום של ילדים לבתי ספר, לרבות מינוי רשמים דוברי שפתם של התושבים.¹⁹⁵

המועצה האזורית ממלאת חובות אלו לגבי התושבים היהודים בשטחה ומתעלמת מחובתה כלפי התושבים הבדואים, בטענה שהם "פולשים". על כן נאלצים ילדים בדואים המתגוררים בתחומי המועצה האזורית רמת נגב לנסוע לבתי ספר רחוקים (בשגב שלום וביישוב אל-עזאומה), שכדי להגיע אליהם, על הילדים מהקבוצה הדרומית לנסוע מרחק של 50-70 ק"מ בכל כיוון, ומחוקבוצה הצפונית, מרחק 35-55 ק"מ. יתר על כן, רבים מהילדים נאלצים ללכת ברגל מהלך קילומטרים אחדים עד לנקודת האיסוף של ההסעה לבית הספר.

מועצה אזורית רמת נגב
נתונים על בתי הספר היהודיים¹⁹⁶

מס' ילדים	מס' בתי ספר	מס' כיתות	תלמידים בכיתה	
555	2	24	23.1	חינוך יסודי
242	1	8	30.2	חינוך על-יסודי
797	3	32	24.9	סך-הכול

הלא-מוכרים, תורמת באופן משמעותי לכך שבנות נושרות מן הלימודים לפני הכתות הגבוהות. הפער באחוזי הלימוד, בין בנים ובנות, גדול במיוחד ביישובים הבלתי-מוכרים. בנות מהוות 44% מהתלמידים במערכת החינוך הבדואית בנגב (נכון לשנת 1995), אולם אחוז התלמידות בכל שנתון יורד עם העלייה בגיל: 47% מתלמידי גן הילדים הן בנות, אך בכתות י"א וי"ב הן מהוות 35% בלבד מכלל התלמידים. ראו: דו"ח הוועדה לבדיקת מערכת החינוך הבדואית בנגב, שהוזמן ע"י שר החינוך, והוגש בתאריך 16.1.98 (דו"ח כ), עמ' 6.

¹⁹¹ חוק לימוד חובה, תשי"ט - 1949 והתקנות על פיו.

¹⁹² תקנות חינוך ממלכתי (פתיחת מוסדות), תשי"ד-1953 סעיף 3; תקנות לימוד חובה וחינוך ממלכתי (רישום), התשי"ט-1959, סעיף 40. תקנות אלו מתייחסות לפתיחת מוסד חינוך ממלכתי דתי, בנוסף למוסד חינוך ממלכתי קיים (או להיפך), כאשר מספר הילדים שהוריהם בוחרים בזרם החינוכי שאינו קיים ברשות החינוך המקומית עובר את המינימום שנקבע בתקנות. ברור שחובה זו חלה לפי אותם קריטריונים, אף במקרה של פתיחת בית ספר דובר ערבית, אם קיים ברשות החינוך המקומית בית ספר דובר עברית בלבד, כאשר בתי הספר במערכת החינוך מסווגים לפי שפת ההוראה העיקרית הנהוגה בהם (פקודת החינוך [נוסח חדש], התשל"ח - 1978, סעיף 3(ב)). המספר המינימלי של ילדים לפתיחת מוסד הוא 100 ילדים גילאי 6 עד 13. בעוד שמספר הילדים בגיל חינוך חובה בבית הדיאג' (ליד רביבים) מוערך בכ-400.

¹⁹³ תקנות לימוד חובה וחינוך ממלכתי (רישום), תשי"ט-1959, סעיף 40.

¹⁹⁴ תקנות לימוד חובה וחינוך ממלכתי (רישום), תשי"ט-1959, סעיף 7.

¹⁹⁵ תקנות לימוד חובה וחינוך ממלכתי (רישום), תשי"ט - 1959, סעיפים 3, 4, 24.

¹⁹⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "הרשויות המקומיות בישראל 1999 - נתונים פסיים". הלשכה אינה מפרסמת נתונים מקבילים לגבי הילדים הבדואים במועצה האזורית רמת נגב.

קשיי הנגישות לבתי הספר באים לביטוי גם בשיעור הילדים – ובמיוחד ילדות – שאינם לומדים כלל או נושרים מבית הספר. על פי הערכות, לפחות 100 ילדים נוספים בקבוצה הצפונית וכמה עשרות ילדים מהקבוצה הדרומית הם בגיל חינוך חובה אך אינם רשומים ואינם לומדים בבית ספר בשל המרחק הרב של בתי הספר והקשיים שבהגעה אליהם.¹⁹⁷ בגלל ריחוקם של גני החובה – מבקרים בגן חובה רק כמחצית הילדים הבדואים בנגב (במגזר היהודי אחוז המבקרים בגני חובה הוא 98%, ובמגזר הערבי בכלל אחוז המבקרים הוא 89%). רק שליש מהילדים הבדואים משלימים את לימודיהם עד סוף כתה י"ב.¹⁹⁸ על אף המספר הגדול של ילדים שאינם לומדים – דבר המהווה עבירה על חוק חינוך חובה – מופקדים על אכיפת חוק חינוך חובה בכל מרחבי הנגב מטעם משרד החינוך חמישה קציני ביקור סדיר בלבד.¹⁹⁹

9.9. תנאים פיזיים קשים בבתי הספר

את התלמידים מהיישובים הלא-מוכרים משרתים 14 בתי ספר. על פי דו"ח כץ, בבתי הספר הללו:

- אין כמעט עזרי הוראה
- רוב בתי הספר ממוקמים במבנים זמניים שאינם מרווחים די הצורך
- יש מחסור חמור בחדרי ספח ומשרדים
- חלק מבתי הספר אינם מחוברים לרשת המים, ומביאים אליהם מים במיכלים.
- המבנים אינם מחוברים לרשת החשמל. ועד לאחרונה לא היה בהם כלל חשמל. רק בעקבות עתירה לבג"צ שהוגשה ביולי 1998, ובלחץ של בית המשפט העליון, התקין משרד החינוך גנרטורים בבתי הספר.
- מים במיכלים, חשמל מגנרטור, מבנים זמניים - התנאים הללו, הרחוקים מהמקובל בבתי הספר בישראל, מקשים מאוד על קיום לימודים סדירים.

לפי דו"ח כץ התנאים הפיזיים בבתי הספר ביישובים המוכרים טובים יותר, אך גם בהם יש מחסור במעבדות, בעזרי הוראה, בחדרי ספח ובמשרדים. ברוב בתי הספר הצפיפות מקשה על המורים והתלמידים גם יחד ופיתוח מוסדות החינוך אינו מדביק את קצב גידול האוכלוסייה הבדואית. על-פי הדו"ח חסרות מדי שנה, בכל סוגי מוסדות החינוך במגזר הבדואי בנגב, 146 כיתות לימוד.

לאחר חילופי הממשלה הודיע שר החינוך יוסי שריד כי בכוונתו להקים מרכזי שירותים ביישובים הלא מוכרים בנגב, שיכללו גם מוסדות חינוך ובריאות. שריד הצהיר כי הסעת ילדי הבדווים עשרות קילומטרים למוסדות החינוך לא מקובלת עליו, והתחייב כי הדבר ישתנה במשך הקדנציה שלו.²⁰⁰

10. חינוך מיוחד

חוק חינוך מיוחד כמעט אינו מיושם בקרב הבדואים בנגב. במקרים רבים אין אבחון של התלמידים בבתי הספר, וגם אם הוא נערך, אין מסגרות שיכולות לקלוט תלמידים בעלי צרכים מיוחדים.

¹⁹⁷ לדוגמה, מהקבוצה הצפונית, רשומים בגן חובה ארבעה ילדים בלבד, בעוד השנתון של גיל זה מוערך בכשישים ילדים. בכתות א' וב' ישנם מחזוריים של כ-55 ילדים מן הקבוצה הצפונית. בכתה ח' רשומים 13 ילדים בלבד מהם שתי בנות בלבד (לעומת 31 בנות הרשומות בכתה א').

¹⁹⁸ דו"ח כץ, ראו הערה 190 לעיל.

¹⁹⁹ לדברי ד"ר ענוואד אבו פרח, דובר קואליצית הארגונים וועדי ההורים לשיפור מערכת החינוך הערבית בדרום. ראו: עליזה ארבל, "בדווים טוענים לאפליה בתקציבי החינוך", הארץ 26.10.99.

²⁰⁰ שריד: נקים מרכזי חינוך ביישובים". הארץ 19.10.99.

רוב הילדים עם מוגבלות בחברה הערבית אינם לומדים במסגרות המתאימות לצורכיהם ורבים אינם לומדים כלל. מעט בתי-הספר לחינוך מיוחד הקיימים במגזר הערבי, אינם עונים על רמת תנאים מינימלית הנדרשת במסגרת חינוכית: ילדים בגילאים שונים ובעלי מוגבלויות שונות לומדים באותן כיתות, וקיימת בעיה קשה של מחסור באנשי מקצוע לטיפול בילדים בעלי צרכים מיוחדים - קלינאי תקשורת, מרפאים בעיסוק, פיזיותרפיסטים, ועוד. יתר על כן, תלמידים רבים אינם לומדים כלל ויושבים בבתיהם במשך חודשים, משום שלמערכת החינוך אין מענה לצורכיהם החינוכיים.²⁰¹

שנת הלימודים תש"ס החלה מבלי שמשרד החינוך מילא את תובתו לספק מסגרות חינוך מתאימות לילדים אלה. מאות ואלפי ילדים ערבים עם מוגבלות נשארו חסרי מעש בבתי החרים, או במסגרות בלתי מתאימות, על אף שועדות השמה קבעו כי הם זקוקים למסגרת מיוחדת, בהתאם לחוק חינוך מיוחד ולחוזר מנכ"ל משרד החינוך. רק בחודש נובמבר 1999, בעקבות עתירה שהגישה עו"ד יוסף גיבארין מהאגודה לזכויות האזרח,²⁰² הודיע משרד החינוך, כי יקצה את המשאבים הדרושים לפתיחת חמישים כתות לילדים עם מוגבלות בישובים הערבים ובכך יאפשר את לימודיהם של כ-600 תלמידים ערבים, אשר עד כה נאלצו להישאר בבית או ללמוד במסגרות שלא הלמו את צורכיהם.

ההחלטה להעביר את התקציב שיאפשר את פתיחתן של חמישים כיתות עבור ילדים בעלי צרכים מיוחדים בישובים הערבים תתרום לצמצום משמעותי של הפערים, אך אין די בה כדי לסגור את הפערים העצומים בין המיגזר הערבי ליהודי.

חוק החינוך המיוחד קובע שיש להעדיף לשלב ילדים עם צרכים מיוחדים במסגרות חינוך רגילות, תוך מתן תמיכה לצרכיהם המיוחדים במסגרות אלו. לצורך זה מקצה משרד החינוך "שעות שילוב". אלא ששעות אלו מחולקות באופן בלתי-שוויוני. בעוד שהמגזר היהודי מקבל את מלוא מספר השעות הנחוצות²⁰³ מקבלים הילדים הלא-יהודים מענה רק לחלק קטן מהצרכים: הערבים והדרוזים - כ-25%, וחבדואים כ-7.6% בלבד.

הקצאת שעות שילוב תשנ"ט²⁰⁴

המגזר	ש"ש אופטימליות	ש"ש קיימות	יתרה
יהודי	75,819	75,819	0
ערבי	19,290	4,926	-14,364
בדואי	6,137	468	-5,669
דרוזי	3,161	1,598	-1,563
סה"כ	104,407	82,811	-21,596

²⁰¹ הוועדה הציבורית לבדיקת חקיקה מקיפה בנושא זכויות אנשים עם מוגבלות, דו"ח מיולי 1997.
²⁰² העתירה הוגשה בשם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי, ארגון "בזכות" - המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלות, ובשם של עשרות ילדים ערבים עם מוגבלות שכלית ונפשית, השוהים בבית או במסגרות בלתי מתאימות מאז תחילת שנת הלימודים.

²⁰³ יש לציין כי אף שכלל השעות במגזר היהודי מגיע למספר האופטימלי, החלוקה בין המחוזות אינה עונה לצרכים. מחוזות חיפה ותל-אביב נהנים מעודף שעות ואילו המחוזות האחרים (צפון, ירושלים, מרכז, דרום ומנח"ל) סובלים מתת-הקצאה.

²⁰⁴ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך מיוחד, "שילוב תשנ"ט, חינוך רשמי לפי מיגזר", 1.8.99.

אי-שוויון בחינוך על רקע מוצא ומקום מגורים

יש קושי להציג את הפערים החינוכיים על רקע מוצא, מאחר שהנתונים הרשמיים הם חלקיים בלבד. כפי שצינו במקומות אחדים בדו"ח זה, הנתונים הזמינים היתידים לבדיקת פערים בין-עדתיים בישראל הם נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתונים אלה לוקים בחסר. ראשית, הם מוציאים מהניתוח את בני ובנות הדור השני, שאבותיהם נולדו בישראל, שנית, הם יוצרים אי-דיוקים כתוצאה מהגדרת המוצא על-פי היבשת בו נולד האב ללא התייחסות למוצא האם.

הנתונים הקיימים מלמדים על מיתאם בין הישגים חינוכיים נמוכים למקום מגורים ומוצא. בעוד שביישובים מבוססים עומד שיעור בני ה-17 שאינם לומדים על כ-6%, שיעורם בקרב נערות ונערים בעירות הפיתוח (שבהן שיעור גבוה של יוצאי אפריקה ואסיה) עומד על 21%. קבוצות בסיכון מיוחד לגשירה:

- תלמידים שאמם אלמנה, גרושה או רווקה. בחינוך העברי, למצב המשפחתי של האם יש השפעה ניכרת על הגשירה. בקרב תלמידים ממשפחות חד-הוריות, אחוז הנושרים יותר מכפול מזה שבקרב תלמידים שאמם נשואה (13.3% לעומת 5.6% בהתאמה).
- עולים משנת 1990 ואילך שנולדו באתיופיה ובברית-המועצות לשעבר. 11.3% נושרים בין ילידי אתיופיה, ו-13.2% נושרים בין ילידי ברית-המועצות לשעבר.²⁰⁵

אחד הגורמים המשפיעים על הישגיהם החינוכיים של תלמידים הוא המיון וההפניה למסלולי הלימודים השונים. לפי דו"ח של ארגון ה.י.ל.ה, ברוב עירות הפיתוח בישראל מצויים רק בתי ספר תיכון מקיפים, שבהם כיתות ספורות של לימודים עיוניים ורוב של כיתות מקצועיות, שהלימודים בהן אינם מובילים לתעודת בגרות ורבים מהם יוצרים הסללה של הלומדים בהם למקצועות צווארון כחול (לימודי תפירה ופקידות לבנות, לימודי נגרות ומכונאות רכב לבנים) שספק אם מוצדק ללמוד אותם בבית הספר.²⁰⁶ קרוב למחצית התלמידים היהודים לומדים במסלולים מקצועיים או חקלאיים.²⁰⁷ במסלולים אלה אפשר למצוא שיעור גבוה של תלמידים שלאביהם השכלה נמוכה²⁰⁸, כלומר, ההישגים הנמוכים עוברים לדור הבא. אחוז הנושרים במסלולים אלה כפול מזה של התלמידים במסלול העיוני (8.4% לעומת 4.1%).²⁰⁹

²⁰⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "סקר התמדה בלימודים ונגירה של תלמידי בתי הספר העל-יסודיים תשמי"ז - תשנ"ו". הודעה לעיתונות 60/99. 17.3.99.

²⁰⁶ נגה דגן, הערות ותוספות לדו"ח המשולב של מדינת ישראל לוועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות 1997, סעיף 13 - הזכות לחינוך. ה.י.ל.ה (הוועדה הציבורי למען החינוך בשכונות, עירות פיתוח וכפרים בישראל), אפריל 1998.

²⁰⁷ שלמה סבירסקי וברברה סבירסקי, השכלה גבוהה בישראל, מידע על שוויון גיליון מס' 8, מרכז אדוה, אוגוסט 1997. עמ' 9.

²⁰⁸ הערה 205 לעיל. אחוז תלמידי התיב הטכנולוגי שיש לאביהם השכלה נמוכה גבוה באופן ניכר מזה שבתיב העיוני (20.6% לעומת 8.5%).

²⁰⁹ הערה 205 לעיל.

משרד החינוך אינו מפרסם נתונים לגבי זכאות לתעודת בגרות המאפשרים להבחין בין קבוצות שונות בתוך הציבור היהודי.²¹⁰ עם זאת, מהנתונים הזמינים עולה כי יש מיתאם בין שיעור נמוך של זכאים לתעודת בגרות לבין מגורים בפריפריה ומוצא מזרחי. בין היישובים שבהם 60% ויותר מהתלמידים ביי"ב זכאים לתעודת בגרות נמצאים בעיקר יישובים מבוססים במרכז הארץ,²¹¹ ואילו בין היישובים שבהם 40% ופחות מהתלמידים ביי"ב זכאים לתעודת בגרות אפשר למצוא (פרט ליישובים ערביים) בעיקר עיירות פיתוח.²¹²

זכאים לתעודת בגרות מקרב התלמידים יוצאי אתיופיה ²¹⁵		קיימת עלייה באחוז הזכאים לתעודת בגרות מקרב התלמידים יוצאי אתיופיה. ²¹³ עם זאת כ-40% מכלל הלומדים בקרב יוצאי אתיופיה לא ניגשו כלל לבחינות הבגרות וכ-45% לא סיימו י"ב כיתות. ²¹⁴
תשנ"ט	תשנ"ב	
27%	7.6%	

לפי מחקר שמימצאיו פורסמו לאחרונה²¹⁶, פערי ההשכלה בין אשכנזים ומזרחים נותרו יציבים לאורך השנים, למרות העלייה הרצופה ברמת ההשכלה של ככל החברה. המחקר גילה שעד לכיתה ד' אין פער בהישגים הלימודיים בין תלמידים שמוצאם מאירופה-אמריקה לתלמידים שמוצאם מאסיה-אפריקה. הפער מופיע בכיתה ה' (6-7%) מוכפל עד כיתה ז' (12-14%) ומגיע ל-16% בהישגי הבגרות. בין הגורמים המשפיעים על יצירת הפער:

- ההבדלים בהשכלת האב (נתון זה מסביר בין חצי לשני-שליש מהפער).
- גודל המשפחה.
- מאפיינים של בית הספר (כגון: השכלת המורים, גודל בית הספר, שיעור העולים החדשים בין תלמידי בית הספר) ושל היישוב.

על-פי המחקר, "ככל שעולים בשלבי החינוך עולה רמת הדרישות הלימודיות [...] המשאבים המשפחתיים (השכלת ההורים, יכולתם הכלכלית לספק ספרי לימוד, שיעורים פרטיים וכד') אינם מספיקים עוד לענות על הצרכים הלימודיים."²¹⁷ כדי להתמודד עם קושי זה מציע הצוות ליזום או להרחיב פעולות שמעצימות את המשאבים העומדים לרשות התלמידים אחרי שעות הלימודים, כגון תוכניות חונכות (דוגמת פר"ח וכד') של עבודה פרטנית עם ילדים, בכיתות שבהן נוצר הפער (ה' ומעלה) אחרי שעות הלימודים. והקמת מרכזי משאבים (ספרייה) שיהיו פתוחים 12 חודשים בשנה עד שעות הערב המאוחרות וישלים את משאבי הסביבה הנוצצים לקידום התלמידים.

²¹⁰ ראו: שלמה סבירסקי וירון יחזקאל, "זכאות לתעודת בגרות ב-1998. מרכז אדוה (מאי 1999).
²¹¹ הערה 210 לעיל. בין היישובים: גבעתיים, כפר סבא, מבשרת ציון, נס ציונה, רמת גן, רמת השרון, רעננה.
²¹² הערה 210 לעיל. בין היישובים: אופקים, אור עקיבא, בית שאן, טבריה, נתיבות, קרית מלאכי, שדרות.
²¹³ סמנכ"ל משרד החינוך למינהל, ד"ר גד אביקסיס, מסר את הנתונים בישיבת ועדת החינוך של הכנסת ב-13.10.99 (לפי הודעה לעיתונות שהוציאה מזכירות הוועדה).
²¹⁴ לפי דו"ח האגודה הישראלית למען יהודי אתיופיה. הנתונים מתייחסים לשנת 1997. ראו: אבירמה גולן, "אפשר להתחיל לבקש סליחה", הארץ 14.11.97.
²¹⁵ סמנכ"ל משרד החינוך למינהל, ד"ר גד אביקסיס, מסר את הנתונים בישיבת ועדת החינוך של הכנסת ב-13.10.99 (לפי הודעה לעיתונות שהוציאה מזכירות הוועדה).
²¹⁶ "הפערים בחינוך והאמצעים לצמצומם", מחקר על-פי הזמנת המכון הישראלי לדמוקרטיה. הוכן על-ידי צוות בראשות פרופ' ויקטור לביא.
²¹⁷ שם, עמ' 5.

המלצות נוספות: מעקב רציף אחר הישגי תלמידים ואיתור בתי ספר שבהם נדרש טיפול ממוקד (בבתי ספר אלה מליץ הצוות לשקול גם קיום לימודי קיץ ממוסדים); הכרזה על חטיבות הביניים כ"אזור עדיפות לאומי" והעלאת רמת המורים באמצעות העלאת משמעותית של שכר המורים בבתי ספר בעלי רמה חברתית כלכלית נמוכה.

הצוות ממליץ גם שמשרד החינוך יקיים הערכה לגבי יעילותם של האמצעים הקיימים, לנוכח העובדה שלמרות התוכניות הרבות והמשאבים הרבים שהושקעו, הפערים העדתיים לא הצטמצמו.

אי-שוויון בחינוך על רקע מוגבלות²¹⁸

1. קשיי נגישות לבתי הספר

רובם הגדול של מבני בתי הספר בישראל, הכיתות והמתקנים הלימודיים השונים, אינם נגישים לתלמידים, הורים ומורים המתניידים על כסא גלגלים. מצב זה גורם לכך שתלמידים המתניידים בכסא גלגלים סובלים מתלות ומחוסר עצמאות קשים הפוגעים בדימוי העצמי שלהם, ובסיכוייהם להשתלב כשווי זכויות בחברת בני גילם; הורים המתניידים על כסא גלגלים מנועים מלהיפגש עם המורים של ילדיהם, ומלהשתתף באסיפות הורים ובמסיבות, ומושפלים קשות לעיני ילדיהם.

החוק אינו מחייב שינוי של מצב זה. על-פי חוק התכנון והבנייה מספיק שקומה אחת בבית הספר תהיה נגישה, וזאת לא רק לגבי מבנים ישנים אלא גם לגבי מבני חינוך חדשים שנבנים בימים אלו. יתר על כן, אפילו חקיקה אנכרוניסטית ומינימליסטית זו אינה נאכפת. בג"צ קבע את זכותו של תלמיד המתנייד בכסא גלגלים, לנגישות עצמאית, בטיחותית ומכובדת בבית הספר.²¹⁹ אולם תקדים זה לא הביא לשינוי של ממש ביחסו של משרד החינוך לנושא. במהלך הדיונים בכנסת על פרק החינוך שבהצעת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות פעלו נציגי משרד החינוך, ביחד עם אנשי האוצר, לצמצום הזכות לנגישות בבתי הספר, והביאו לביטולו של סעיף המחייב הכנתה של תוכנית רב-שנתית להנגשת בתי הספר בישראל.

2. שילוב בחינוך הרגיל

מדיניותו המוצהרת של משרד החינוך היא לשלב תלמידים עם מוגבלות בחינוך הרגיל. בניגוד למדיניות מוצהרת זו ובניגוד לחובתו על פי חוק, לא נותן משרד החינוך לילדים המשולבים בכיתות רגילות את הסיוע המקצועי-טיפולי לו הם זכאים ואשר יבטיח את הצלחת השילוב. בכך, למעשה, הוא מוביל להכשלתו של השילוב. לפי תפישת משרד החינוך, תלמידים עם מוגבלות המשולבים באופן אינדוידואלי בבית ספר רגיל (בניגוד לילדים בכיתות מיוחדות בבי"ס רגיל) מאבדים את סל הזכויות שלהם שמכוח החוק, ולא מקבלים את מלוא המענה לצורכיהם המיוחדים. לפי משרד החינוך,

²¹⁸ המידע בחלק זה מבוסס על: בזכות, המרכז לזכויות אדם של בני אדם עם מוגבלויות, דו"ח לוועדת האו"ם לזכויות כלכליות וחברתיות (נובמבר 1998).

²¹⁹ בג"צ בוצר. הערה 180 לעיל.

"החינוך המיוחד" על פי החוק ניתן במסגרות לחינוך מיוחד ולא לתלמיד הזקוק לחינוך מיוחד. זוהי עמדה אבסורדית, בלתי מקצועית ומנוגדת ללשון החוק ולרוחו. לדוגמא: ילדים עוורים בישראל המשולבים בבתי ספר רגילים כמתבקש, אינם זוכים ליום לימודים ארוך ולחודש לימודים נוסף בשנת הלימודים, שהן זכויות המוקנות לילדים עם צרכים מיוחדים בחוק חינוך מיוחד; בעוד לטיולים בבית ספר לחינוך מיוחד מצטרף מלוות, בבית ספר רגיל נדרשים ההורים של הילד העיוור ללוות את הטיול.

ילדי עובדים זרים

מדינת ישראל הכירה בחובתה (על פי האמנה לזכויות הילד) לספק חינוך חנם, ללא אפליה, לילדי זרים כמו לילדים ישראלים. ילדי עובדים זרים יכולים לפיכך להירשם בגנים ובבתי-ספר וללמוד בהם. עם זאת, ילדי הזרים אינם זכאים לשירותים משלימים הניתנים לילדים ישראלים, כגון תגבור ועזרה מיוחדת בתחום לימוד השפה, שניתנים לילדי עולים חדשים. כמו כן, בגלל בעיה בירוקרטית חלק מהילדים הללו אינם מופיעים במחשב משרד החינוך. כתוצאה מכך, הם אינם נכללים במניין התלמידים הלומדים בבתי הספר, ובתי הספר אינם מקבלים בגינם כל תקציב.

השכלה גבוהה

השכלה גבוהה היא קרש קפיצה חשוב ביותר ומפתח להצלחה בתחומים רבים. במשך שנים רבות היתה ההשכלה הגבוהה נחלתה של קבוצה מצומצמת יחסית באוכלוסייה. בעיקר גברים, יהודים, שמוצאם מאירופה-אמריקה. לשינוי מצב זה יש חשיבות מבחינת הרעיון של שוויון הזדמנויות לכול. ההתפתחויות שחלו במערכת ההשכלה הגבוהה בשנות התשעים פתיחת המערכת בפני קבוצות חדשות, שהיו מיוצגות בה באופן מצומצם ביותר בעבר. בשנים אלו הוכפל מספר הסטודנטים מ- 76,000 ל- 165,000, אחד הגורמים לכך הוא פתיחת מסלולי לימוד אקדמיים מחוץ לאוניברסיטאות, והרחבת הפיזור הגיאוגרפי של המוסדות להשכלה גבוהה.²²⁰ יש לציין, עם זאת, כי הרחבת המערכת יצרה למעשה שני מסלולים של השכלה גבוהה שיש ביניהם הבדלים משמעותיים ביוקרה, באיכות, וגם בתיקצוב.²²¹

בהמשך נפרט את הפערים הקיימים עדיין על רקע לאומי ועדתי ונתייחס למגמת של צמצום פערים אלה.

²²⁰ במכללות האזוריות ובמכללות לחינוך גדל מספר הסטודנטים מ-8,286 בתשי"ן ל-23,579 בתשנ"ו. ובאוניברסיטה הפתוחה מ-13,007 בתשי"ן ל-27,342 בתשנ"ו.

²²¹ לפירוט ראו: נגה דגן, הערה 206 לעיל.

1. אי-שוויון ואפליה על רקע לאומי

סטודנטים ערבים הנרשמים לאוניברסיטאות נתקלים בקשיים בבחינות הכניסה, קשיים הנובעים מרמת החינוך הערבי (ראו לעיל) ומסיבות נוספות (ראו להלן, מסמך שהכין פרופ' מאגיד אלהאגי). לפי נתוני משרד החינוך על בחינות הבגרות בשנת 1998 שיעור מי שמחזיקים בתעודת בגרות שעומדת בדרישות הקבלה לאוניברסיטה מבין הזכאים לתעודת בגרות בקרב הערבים – 70.4%, בקרב הדרוזים – 65%, בקרב הבדווים בנגב – 50%, ואילו בקרב התלמידים היהודים 89.7% מהזכאים לתעודת בגרות עמדו בדרישות הקבלה לאוניברסיטה.

בתשנ"ו היו הערבים 11.9% מן המועמדים לאוניברסיטאות, אך רק 7.5% מבין אלה שהתקבלו ולמדו. שיעור המתקבלים והלומדים בין המועמדים היהודים היה 67.2% ואילו בין הערבים רק 40.5%.

בין השנים 1996-1990 עלה אחוז הסטודנטים לתואר ראשון פי 1.2 אצל יהודים וערבים כאחד. בין תלמידי שנה א' הגיע חלקם של הסטודנטים הערבים בתשנ"ו ל- 8%, בהשוואה ל- 6.1% בתשנ"א. עם זאת, בשנים אלו גדלו הפערים בלימודים לקראת התארים המתקדמים שכן אחוז התלמידים היהודים עלה בעוד שבקרב הלא-יהודים חלה ירידה קלה.²²²

אחוז הסטודנטים הערבים מכלל הסטודנטים (תשנ"ו)

כל האוניברסיטאות	6.7%
מכללות אזוריות	10.8%
מכללות לחינוך	15.6%
אוניברסיטת חיפה	16% ²²³

1.א.נשים ערביות

חלקן של הנשים בקרב כלל הסטודנטים הערבים עלה מ- 36.4% בתשנ"א ל- 44.1% בתשנ"ו. בין הסטודנטים הערבים בשנה א גדל חלקן של הנשים מ- 42.8% בתשנ"א ל- 47% בתשנ"ו. בתקופה זו גדלה קבוצת הסטודנטיות הערביות באוניברסיטאות מהר יותר מאשר כל קבוצת סטודנטים אחרת.

1.ב.מהנדסים ערבים

בתחום לימודי ההנדסה ניכר צמצום ניכר של הפערים. בשנת 1983 הייתה ההנדסה משלח היד האקדמי, שבו היה הייצוג של הערבים נמוך ביותר: רק 4.9% מן האקדמאים הערבים היו מהנדסים

222 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה "חינוך ומשאבי חינוך בישראל 1990-1996", הודעה לעיתונות 164/99, 26.7.99. אחוז התלמידים היהודים הלומדים לקראת התואר הראשון באוניברסיטאות עלה מ-6.34% בקרב בני 18-29 בשנת 1990, ל-7.48% בשנת 1996 (פי 1.2), ואחוז התלמידים שאינם יהודים הלומדים לקראת התואר הראשון עלה באותו קצב (מ-1.6% מבני 18-29 בשנת 1990, ל-1.9% בשנת 1996). בין 1990-1996 עלה אחוז התלמידים היהודים הלומדים לקראת תארים מתקדמים באוניברסיטאות: לקראת התואר השני - מ-1.25% בקרב בני 22-44 ל-1.71%, ולקראת התואר השלישי - מרבע אחוז לערך בקרב בני 25-54 עד לשליש האחוז בקירוב. בקרב לא-יהודים אחוז התלמידים לקראת התארים המתקדמים קטן במקצת: לקראת התואר השני - מ-0.23% בקרב בני 22-44 בשנת 1990, ל-0.22% בשנת 1996, ולקראת התואר השלישי - מ-0.04% מבני 25-54 ל-0.03%.

223 בתשנ"ו למדו באוניברסיטת חיפה 1,850 סטודנטים ערבים, שהיוו 16% מכלל הסטודנטים באוניברסיטה, ו-30% מכלל הסטודנטים הערביים. 53% מבין הסטודנטים הערביים שלמדו באוניברסיטת חיפה היו נשים, שהיוו 40% מכלל הסטודנטיות הערביות.

וארכיטקטים לעומת 14.5% בין האקדמאים היהודים. זאת כאשר חלקם של העוסקים במקצועות אקדמיים יוקרתיים אחרים, כמו רפואה, משפטים, וחשבונאות היה דומה בין האקדמאים היהודים והערבים.

בין השנים תש"ן-תשנ"ו הוכפל מס' הסטודנטים הערבים בתחומי ההנדסה: מ- 310 בתש"ן ל- 600 בתשנ"ו. בשנת תשנ"ו היה חלקם של הסטודנטים הערבים לתואר ראשון שלמדו הנדסה (12.5%) דומה לחלקם בקרב הסטודנטים היהודים (13%).

שיעור הסטודנטים ביחס לאוכלוסייה – (תשנ"ו)	
יהודים	20.6 לאלף
ערבים	6.3 לאלף
בדואים	2 לאלף

ביוני 1999 הוגש למועצה להשכלה גבוהה מסמך שהכין פרופ' מאגיד אלחאגי על מצב ההשכלה הגבוהה בקרב הערבים בישראל.²²⁴ המסמך מפרט את המכשולים הרבים העומדים על דרכם של סטודנטים ערבים ומקשים על הגדלת ייצוגם של ערבים בין הסטודנטים. בין המכשולים:

- הרמה הנמוכה של החינוך הערבי מובילה להישגים נמוכים של התלמידים ולשיעורים נמוכים של זכאות לתעודת בגרות ושל קבלה לאוניברסיטאות.
- בחינת הכניסה הפסיכומטרית מותאמת לנבחנים בעלי רקע תרבותי יהודי-מערבי. אלחאגי מציע לתקן את הבחינה העוסקת בחשיבה מילולית ולבסס אותה על חומר הלקוח מעולמו התרבותי והקוגניטיבי של הסטודנט הערבי ולא על חומר מתורגם מעברית. החומר צריך, לפי המסמך, להיות בערבית ספרותית-שימושית ולא בערבית ספרותית-קלאסית שמבחינת הנבחנים כמות כשפה שנייה. התוצאה של הטיה תרבותית זו היא פער ניכר בציון הממוצע בין נבחנים יהודים וערבים: 554 לנבחנים בעברית לעומת 431 לנבחנים בערבית.
- האוניברסיטאות מפלות בין יהודים לערבים בכך שהן מעניקות בונוס עבור לימודי יהדות ברמה של 4-5 יחידות ואינן מזכות בבונוס על התמחות בלימודי איסלאם ברמה של 5 יחידות.
- קשיים שונים, שחווים סטודנטים ערבים באוניברסיטאות, גורמים לנשירה מהלימודים. ביניהם: שיטת לימוד שונה מזו הנהוגה במערכת החינוך הערבי; שפת הלימוד – עברית; מעבר בין שתי תרבויות שונות המהווה קושי לסטודנטים הערבים ובמיוחד לנשים; קשיים כלכליים על רקע מצבה הכלכלי של האוכלוסייה הערבית ומיעוט אפשרויות לקבלת מילגה;
- בין עובדי המינהל במוסדות להשכלה גבוהה, הנותנים שירות לסטודנטים, אין דוברי ערבית.

בעקבות הגשת המסמך קיימה המועצה דיון וגיבשה המלצות לגבי צעדים לפתרון חלק מהבעיות.²²⁵ אחדים מהצעדים עליהם הוחלט נראים לנו ראויים לציון:

- להעמיד בכל שנה מספר מלגות שעליהן יתחרו סטודנטים ערביים מצטיינים שהתקבלו לתואר שני במסלול מחקרי ולתואר שלישי, כדי לעודד קידום של חוקרים ערבים לקראת שילובם במערכת האקדמית.

²²⁴ מאגיד אלחאגי, "השכלה גבוהה בקרב הערבים בישראל: מצב, צרכים והמלצות". נייר עמדה מוגש למועצה להשכלה גבוהה (יוני 1999).

- לחקים ועדה משותפת למועצה להשכלה גבוהה ולאגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך כדי לבחון תוכניות מתאימות לפיתוח חשיבה יצירתית וביקורתית במכללות להכשרת מורים ערביים.
- למנות ועדה לטיפול בבעיות המיוחדות של סטודנטים ערבים במוסדות להשכלה גבוהה. הוועדה תציע מדדים להערכת הישגים של מוסדות בטיפול בסטודנטים ערביים דרכים להרחבת הנגישות של סטודנטים ערביים למילגות ולתוכניות סיוע בדיוור ובלימודים.
- להמליץ למוסדות ההשכלה הגבוהה להציע לבחירת הסטודנטים הערבים המעוניינים תוכנית שתאפשר להם לפרוש את לימודים על פני ארבע שנים, כאשר הסטודנט משלם רק שלוש פעמים שכר לימוד. בתכנית זו יוצעו בשנה הראשונה קורסים לשיפור כישורים ודרכי למידה, כדי להקטין את שיעורי הנשירה בין הסטודנטים הערבים. ממילא רק סטודנטים ערבים מעטים מסיימים את לימודי התואר הראשון בשלוש שנים. קורסים אלה, יהיו פתוחים גם לסטודנטים שיבקשו לסיים את לימודיהם בתוך שלוש שנים.
- המלצה זו מלווה בהתחייבות כי ות"ת (הוועדה לתכנון ותקצוב) תתקצב תוכניות אלה בהתאם. אנו רואים בהצעה זו צעד אופרטיבי שעשוי לקדם באופן משמעותי את צמצום אי-השוויון בין יהודים לערבים בתחום ההשכלה הגבוהה. חשוב לנהל מעקב אחר ביצועה ולגבש, בשיתוף עם הפקולטות השונות, תוכנית מעשית להתאמת מסלולי הלימודים לחלוקה זו של ארבע שנים.

2. אי-שוויון על רקע עדתי

ראוי להקדים הסתייגות לנתונים בעניין זה: הנתונים הזמינים היחידים לבדיקת פערים בין-עדתיים בישראל הם נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתונים אלה לוקים בחסר. ראשית, הם מוציאים מהניתוח את בני ובנות הדור השני, שאבותיהם נולדו בישראל, שנית, הם יוצרים אי-דיוקים כתוצאה מהגדרת המוצא על-פי היבשת בו נולד האב ללא התייחסות למוצא האם. על אף הבעייתיות בנתונים אנו משתמשים בהם כיוון שאלה הנתונים היחידים שניתן להשיג וכיוון שניתן בהחלט ללמוד מהם על קיומם של פערים ועל מגמה מסוימת של צמצום הפערים.

שיעור המזרחים בין הסטודנטים באוניברסיטאות יורד ככל שעולה התואר: 27.1% מהתלמידים לתואר ראשון, 24.4% מהתלמידים לתואר שני, 15.7% מהדוקטורנטים. מצב זה הוא במידה רבה תוצאה של המצב במערכת החינוך כולה ושל הרמה הנמוכה יחסית של בתי ספר שרוב תלמידיהם ממוצא מזרחי. כפי שצינו בתחילת פרק זה, כשני-שלישים מבעלי תעודות הבגרות – חלקם הגדול בוגרי בתי ספר ביישובים ערביים, בשכונות מצוקה ובעיירות פיתוח - מחזיקים בתעודת בגרות שאינה עומדת בדרישות הקבלה לאוניברסיטה.²²⁶ עם זאת, הנתונים מעידים על מגמה של צמצום הפערים בקרב הזכאים לתעודת בגרות שחתקבלו לאוניברסיטאות (ראו טבלה).

225 החלטה מס' 327/9, בנושא: השכלה גבוהה בקרב הערבים בישראל, התקבלה בישיבת המועצה להשכלה גבוהה (יולי 1999).

226 שלמה סבירסקי, "הערות מרכז אודות להצעת תקציב המדינה לשנת 2000", מרכז אדוה (25.10.99), עמ' 5. לפי נתוני משרד החינוך על בחינות הבגרות בשנת 1998 שיעור מי שמחזיקים בתעודת בגרות שעומדת בדרישות הקבלה לאוניברסיטה מבין הזכאים לתעודת בגרות בקרב היהודים – 89.7%. משרד החינוך אינו מפרסם נתונים המאפשרים להבחין בין קבוצות שונות בתוך הציבור היהודי. ראו: שלמה סבירסקי וירון יחזקאל, "זכאות לתעודת בגרות ב-1998. מרכז אדוה (מאי 1999).

זכאים לתעודת בגרות שהתקבלו ולמדו באוניברסיטאות

	ילידי ישראל אסיה-אפריקה	יוצאי ילידי ישראל אירופה-אמריקה	יוצאי אחרז הפער
תש"ן	55.2%	63%	7.8%
תשנ"ו	67.2%	69%	1.8%

ייצוג סטודנטים יהודים לפי מוצא (יבשת לידת האב)

	תש"י	תשמ"ה	תשל"ה
תואר ראשון			
מוצא אסיה-אפריקה	18.3%	27.1%	27.1%
מוצא אירופה-אמריקה	73.8%	53.7%	40.3%
תואר שני			
מוצא אסיה-אפריקה	11.2%	16.5%	24.4%
מוצא אירופה-אמריקה	82.4%	70.4%	45.9%
תואר שלישי			
מוצא אסיה-אפריקה	9.5%	12.5%	15.7%
מוצא אירופה-אמריקה	85.9%	78.4%	58.1%

הערה: יש לקחת בחשבון שבמשך השנים הללו יש מגמת גידול במספרם של סטודנטים שאביהם יליד הארץ ואינם נכללים בנתונים שבטבלה.

בקרב תלמידי התואר הראשון (בתשנ"ו) שיעור התלמידים שאביהם יליד אסיה-אפריקה הוא כדלקמן: מדעי הרוח 33.7%, מדעי החברה 30.3%, משפטים, הנדסה ואדריכלות 21.6%, מדעי הטבע ומתמטיקה 19.4%, ומבין הסטודנטים לרפואה – 18% בלבד.

לפי נתוני המועצה להשכלה גבוהה, באחוז המסיימים תואר ראשון בתוך 5 שנים מתחילת הלימודים הצטמצם הפער בין ילידי ישראל ממוצא אסיה-אפריקה וילידי ישראל ממוצא אירופה-אמריקה מ-8.5% בין מי שהתחילו בלימודיהם בתש"י ל-4.4% למי שהתחילו בלימודיהם בתשמ"ט.